

¶ Bengt Lagerkvist. *Vem spelar i natten. Den unge Pär Lagerkvist.* Stockholm: Atlantis, 2001, 296 s. ISBN 91-7486-571-4.

¶ Pär Lagerkvist. *Kaos.* [Atlantis väljer ur världslitteraturen] Stockholm: Atlantis, 2001, 79 s. ISBN 91-7486-579-x.

Guds skrivbiträde på jorden kallade sig Pär Lagerkvist emellanåt, aningen anspråksfullt. Andra kallade honom Gnäll-Pär med tanke på hans koleriskt kverulantiska läggning. Sanningen om honom ligger kanske någonstans mitt emellan det upphöjda och det triviala. På Lennart Nilssons välkända fotografi från sextioalet ses en vithårig äldre man blicka ut över bohuslänska klippor mot havet och evigheten. Framtoningen av en vis författare som åldrats i sin kamp med de stora livsgåtorna stämmer överens med huvudpersonerna i hans sena romaner, de som ständigt men förgäves söker lösa de eviga frågorna, antingen de heter Ahasverus, Tobias eller Mariamne.

Lika höjd över stundens larm och bråk som den serene nobelpristagaren hade Pär Lagerkvist inte alltid varit, det ser man av hans tidigare böcker och av tidigare porträtt. Henrik Sörensens stora målning från 1920-21 av Lagerkvist liksom en pennteckning av Nils von Dardel från året därpå ger en annorlunda och mera rebellisk bild. Isaac Grünewalds samtida skiss av den då rödhåriga författaren är levande men inte särskilt smickrande. Den dedicerades till Lagerkvist som ogillade den och gömde undan den. "Fult men likt" kommenterar sonen Bengt Lagerkvist i sin bok om den unge Pär Lagerkvist. Inledningsraderna till romanen *Dvärgen* från 1944 kan nog också till dels läsas som författarens självironiska och föga smickrande självporträtt.

Vad Bengt Lagerkvist skriver i sin bok är intressant men inte användningsfritt. Dels görs en hel del onödiga omtuggningar, dels är han inte säker på foten när han ger sig ut på litteraturhistoriska gungflyn. Spekulationerna om litterära influenser i skilda riktningar blir ibland valhänta. Att Lagerkvist var ensam i sin generation om

sin lust att producera sig på flera olika områden är en sanning med stor modifikation. När han påstår det så glömmet han bland andra Hjalmar Bergman, och tiotalets realister bedöms snålt och orättvist. Han hamnar på fastare mark så fort han kommer in på den unge Lagerkvists samröre med samtida konstnärer, förutom de tre ovan nämnda en uppsjö andra (och man minns att Bengt Lagerkvist är en lysande konstpedagog i tv). Pär Lagerkvist besökte t.ex. syskonen Gertrude och Leo Stein i den berömda parisvåningen och såg säkert tavlor av Matisse, Picasso, Braque och andra modernister som hade sin betydelse när han skrev sitt eget modernistiska manifest *Ordkonst och bildkonst* 1913. Intressanta uppgifter om förbindelserna till den tidigt bortgångne kritikern August Brunius dras fram. En hel del onödiga fel irriterar dock. Att stava rätt till den berömda tyska diktarinnan Else Lasker-Schüler borde inte vara svårt, och inte heller att placera det vackra Humlebaek norr om Köpenhamn rätt i den danska geografien. Atlantis har alltid lagt sig vinn om att ge ut vårdade böcker, så också denna gång, men förlagsredaktören verkar ha slumrat till ibland.

Det är petitesser. Men man förargas över svepande omdömen som att de memoarer som Nell Roslund från Landskrona (gift med Herwarth Walden, mannen bakom tidskriften *Der Sturm*) skulle vara "sällsynt förljugna", och att kalla Fredrik Böök för "ett skånskt orakel" är enbart tramsigt. Albert Engström avfärdas för hans påstådda kvinnoförakt och antisemitism men några sidor längre fram återges en tvivelaktig anekdot om att Isaac Grünewald gav sin gode vän Pär Lagerkvist rådet att snabbt sälja Kreuger-aktier, "kanske Isaac hade hört några oroande rykten i synagogan, vad vet jag". Vänskapen mellan författaren och målaren fick för övrigt ett brått slut, fast orsaken förblir dunkel (samma sak hände mellan Lagerkvist och kritikern David Sprengel). Även om Pär Lagerkvist hörde till de tidiga, stridbara och konsekventa antinazisterna så underlät han inte att tala om "juden" Grünewald, och han kallade i privatbrev den tålmodige och generöse förläggaren Albert Bonnier för en

gammal schackrarjude. Det är ärligt att Bengt Lagerkvist inte förtigit dessa osympatiska sidor hos fadern. Han väjer inte heller för de gemenheter som Pär Lagerkvist utsatte sin första hustru danskan Karen Sörensen för. Han är hård men som det förefaller rättvis i sin dom över en fader (till hans äldre styvsyster Elin) som "kunde vara hänsynslösare än de flesta fäder (konkurrensen är hård)" och han beskriver honom som ibland "kall, likgiltig, hänsynslös" och ofta otillgänglig, en familjefar som "var på extra dåligt humör vid jultid".

Han talar om "en känslökyla utan gräns" vilket stämmer överens med det intryck som utdrag ur brev och dagböcker ger. Paradoxalt nog kunde Pär Lagerkvist mitt under de strindbergskt uppslitande äktenskapsbråken skriva några av sina vackraste och svenskaste dikter, som "Det är vackrast när det skymmer", tillkommen i just Humlebaek. "Var P.L. ett fall av schizofren personlighetsklyvning i en känslösam, på gränsen till det sentimentala del och en känslökall" frågar sonen sig och söker förklara denna hänsynslöshet med att ett ungt geni måste bryta sig loss från hustru, kamrater och förläggare. Samtidigt hade han ett livslångt stöd hos syskonen, särskilt hos den äldre brodern, den tålmodigt självupppoffrande folkskolläraren Gunnar, liksom hos skilda generationer av förläggarfamiljen Bonnier. Det mesta av detta har man kunnat läsa sig till tidigare i Ingrid Schöiers stora Lagerkvist-monografi från 1987, och de flesta brev som citeras finns i sin helhet i hennes brevvurval från 1991, vilket inte hindrar att också Bengt Lagerkvist är läsvärd. Han sätter punkt vid faderns andra giftermål, med målaren Gösta Sandels änka Elaine. I det föddes tvillingarna Ulf och Bengt. Det äktenskapet verkar ha varit lika lyckligt som det första var olyckligt, och man kan hoppas på en fortsatt krönika om den medelålders och åldrade fadern-författaren som grundar sig mer på egna iakttagelser än på brev och andra dokument. Ansatser till ett sådant porträtt har hans bror Ulf gett i ett par böcker, *Den bortvändes ansikte* (1991, en betecknande titel) och *Denna långt försvunna stund* (1992).

Samtidigt med *Vem spelar i natten* passar Atlantis på att ge ut *Kaos* på nytt, Pär Lagerkvists korta samling texter från 1919. Huvudnumret är den expressionistiska pjäsen 'Himlens hemlighet' som jag minns som mycket märklig första gången jag som gymnasist hörde det uppläst med stor verve av min originelle svensklektor, den lärde Per Wieselgren. Då hade detta drama drygt fyrtio år på nacken. Nu har det gått nästan lika lång tid, och jag ser lättare hur det kryllar av litterära influenser och hur beroende det är av Strindbergs sena teater, och kanske av Obstfelder. Jag märker spår av Viktor Rydbergs tomte i dikten om solen som löser sitt blonda hår (rimparet gåta och båta), jag märker återklanger av Karlfeldt och Dan Andersson och tycker mig skymta Kafka bakom 'Den fordringsfulla gästen' vars instuckna dikt är pinsamt gymnasial. Dock kan just den likheten väl snarast hänföras till liknande desillusionerade tidsstämningar omedelbart efter första världskriget, i Mellaneuropa och i Norden. En prosatext om den älskade (och kärleken till henne) som död vittnar mer om akut misogyni än om någon större tolerans ("Munnen hänger som på en köksa"). Men inom samma pärmar i denna tunna samling finns samtidigt flera dikter som är av evighet. I sanning en märklig man, den unge Pär Lagerkvist!

Ivo Holmqvist, Europaskolan i Strängnäs